

УДК 001-057.4:930.253(477.54)

О. В. САФОНОВА*

ІМ'Я В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ

(до 240-річчя від дня народження засновника
Харківського університету Василя Каразіна)

Розглянуто документи, що зберігаються в Державному архіві Харківської області та висвітлюють різні періоди життя відомого просвітника і вченого, засновника Харківського університету В. Н. Каразіна. Архівні документи подано за хронологією, зіставлено з фактами його біографії. Наводяться витяги з автографів. Окремо охарактеризовано документи про вшанування пам'яті В. Н. Каразіна.

Ключові слова: В. Н. Каразін; архівний фонд; архівна справа; Харківський університет; опала; поліцейський нагляд; спорудження пам'ятника.

Василь Назарович Каразін – особистість одночасно відома і невідома – до цього часу привертає увагу не лише дослідників. Важко уявити царину суспільного життя чи економіки, де б його допитливий реформаторський розум не прагнув реалізувати інноваційні ідеї.

Його сміливі неординарні погляди вражали сучасників і водночас робили його образ для багатьох чужим і незрозумілим. Видатний просвітитель, добродієць, винахідник і вчений, людина з мисленням справжнього державного діяча, він насамперед відомий як засновник Харківського університету, що вже в першій половині XIX ст. став потужним осередком науки, освіти і культури не лише Слобожанщини, а й значної частини імперії.

Епістолярій, наукові та соціально-політичні праці В.Н. Каразіна й донині є предметом досліджень. Цінним джерелом для вивчення його життя і діяльності слугують архівні матеріали.

У Державному архіві Харківської області зберігається низка документів, що висвітлюють різні періоди його життя. Це документи з таких фондів: “Харківська міська управа” (ф. 45), “Канцелярія харківського губернатора” (ф. 3), “Канцелярія харківського губернського прокурора” (ф. 7), “Харківське губернське правління” (ф. 4), “Харківська духовна консисторія” (ф. 40).

Серед ранніх документів слід назвати лист В.Н. Каразіна до єпископа Слобідсько-українського Христофора, який датовано 29 жовтня

* Сафонова Олена Володимирівна – головний спеціаліст відділу інформації та використання документів Державного архіву Харківської області.

1801 р., що зберігається в архівному фонді “Харківська духовна консисторія”¹. Він стосується петербурзького періоду його діяльності. Після написання сміливого листа імператору Олександрю I (котрий щойно зійшов на престол і проголосив про свою прихильність ліберальним принципам), в якому висловив ідею про необхідність реформування різних сфер життя країни, Каразін став наближеним до імператора і перебував на службі у Петербурзі та Москві. У листі до єпископа він повідомляє про те, що, будучи проїздом у Харкові, має передати золотий хрест, пожалуваний імператором протоієрею Фотієву. В. Фотієв, настоятель Вознесенської церкви у м. Харків, як відомо, згодом був надійним помічником Василя Назаровича, підтримував його у прагненні домогтися відкриття в місті університету і в справі залучення до добротинності харківського дворянства.

В архівному фонді “Канцелярія харківського губернатора” зберігається справа “Об открытии Харьковского университета и пожертвовании на его строительство”. Серед багатьох документів про пожертвування на університет є декілька, у яких згадується ім’я Каразіна. Два з них належать також до петербурзького періоду діяльності Каразіна. Це лист опікуна Харківського учбового округу С. Й. Потоцького губернатору І. І. Бахтіну з проханням сприяти діяльності Комітету у справах Харківського університету і управителю справами Головного правління училищ колезькому раднику В. Н. Каразіну (13 квітня 1804 року). Потоцький наголошує: “...прошу покорно ваше Превосходительство отпустить сему Комитету следующие на университет от городов суммы, какие в сборе будут, и вообще не оставляют его начальственными пособиями своими ...”². Цей документ також належить до періоду діяльності Василя Назаровича, коли він перебував на службі в Міністерстві народної освіти і плідно працював як організатор справи заснування Харківського університету, використовуючи задля успіху цієї справи прихильне ставлення до нього імператора.

Проте невдовзі, як відомо, Олександр I залишив його без своєї підтримки. Через інтриги, ревності до занадто активної ролі Каразіна у підготовці відкриття Харківського університету, наближеність до імператорської особи у червні 1804 року його було звинувачено у перевищенні повноважень та нераціональному використанні коштів і заборонено втручатися в справу заснування університету. Каразін отримав відставку і змушений був виїхати до свого родового маєтку у с. Кручик Богодухівського повіту Харківської губернії. Так почався новий, як визначають дослідники, “сільський” етап у житті Василя Назаровича³. Він намагається реалізувати свої проекти в межах свого селища, займається наукою і просвітництвом.

У згаданій архівній справі зберігається лист із правління Імператорського Харківського університету від 26 березня 1806 року до слобід-

сько-українського губернатора І. І. Бахтіна щодо відкриття парафіяльних училищ. В ньому, зокрема, йдеться: “Прошлого 1805 года июня 23 дня Ваше Превосходительство в отношении своем прописывать изволили, что Богодуховского уезда казенные обыватели будучи внушены от бывшего богодуховского уездного исправника г-на Каразина о пользе, могущей произойти для них от заведения ими приходских училищ, согласясь на сие, сделали в обществах своих приговоры, чтобы в каждой волости со всего их общества вносить ежегодно на содержание училища 150 рублей... и что снабдение училищ домами зависит будет от гражданского правительства, если согласится на то университет...”⁴. Цей документ належить до зазначеного періоду життя просвітника.

Невгамовна творча енергія В. Н. Каразіна шукає вихід. Зокрема, в цей час з’являється його улюблене дітище – Філотехнічне товариство. Проте він не полишає наміру донести свої проекти, насамперед соціально-політичні, до імператора. Відомо, що у квітні 1820 року Каразін подає записку Олександрю I, де з боєм пише про беззаконня, що охопило країну⁵. Політика ж імператора на цей час радикально змінилась – від лібералізму до відкритої реакції. Сміливе, щире висловлювання своїх думок цього разу мало драматичну розв’язку. 26 листопада 1820 року Каразіна заарештовано і відправлено до Шліссельбурзької фортеці, де його протримано 6 місяців. Опала з більшим чи меншим тиском вже не полишала Каразіна.

У фонді “Канцелярія харківського губернатора” зберігається “Секретное дело о статском советнике В. Н. Каразине” (1821 р.). Справа розпочинається таємним повідомленням начальника Імператорського Головного штабу князя П. М. Волконського слобідсько-українському губернатору від 16 травня 1821 року. В ньому йдеться про доручення імператора: “... иметь неослабное наблюдение, чтобы г-н Каразин никуда из поместья своего не выезжал, а также обратит внимание на людей, с коими он будет иметь сношение, и чем сам будет заниматься... не излишним считаю присокупить, что супруге господина Каразина Высочайше дозволено приехать к нему для совместного жительства”⁶.

На початку червня 1821 року Василя Назаровича було доставлено у його маєток у с. Кручик, де він перебував до 1826 року. Це було жорстоке заслання: окрім заборони виїжджати з маєтку, йому було заборонено видавати свої праці, листуватися дозволено лише через губернатора.

У зазначеній архівній справі зберігається лист Каразіна до слобідсько-українського губернатора В. Г. Муратова з проханням доставити його лист до Санкт-Петербурга, написаний ним із с. Кручик 25 червня 1821 року. Каразін пише: “Я остаюсь в неведении, позволяется ли мне переписка с частными лицами по-прежнему. По крайней мере я должен был дать слово господину коменданту крепости, в которой я содержался в том, чтобы я в продолжении моего пути ни к кому не писал...”⁷.

Почтеннішого мило Вашего Превосходительства
9го числа 1827 года № 2152го (опишительной за-
писки Заданія) и ныне я тестю подумавъ предъ самимъ
вѣдомъ мамлюкъ въ Подольскую губернію; по тому и
попущенъ прошешую почту. Теперь же, по возвращеніи
моемъ събщи объявляю, что

1^е Сколько мнѣ извѣстно, во время управленія Слобод-
ско-Украинской губерніи не было ни одного Заданія принаде-
жащаго къ древности: ибо Церковъ, каменныхъ и каменныхъ
иногда, каковы на примѣръ въ Слобо-Украинскій мона-
стырь, Цареварницкѣхъ и некоторыхъ деревеньъ изрѣдкѣ
отнынѣ не старѣе XVII^{го} столѣтія.

2^е. Но (кроме Заданій сумскихъ) въручается здѣсь довольно
памятниковъ: и некоторыхъ изъ нихъ принадлежатъ конечно
къ древней древности. Они состоятъ въ каменныхъ курга-
нахъ, рѣчныхъ вырѣхъ и въ тахъ каменныхъ зарудничкахъ.
Есть такіе и въ тѣхъ и другихъ, или по несомнѣн-
нымъ естественнымъ приростамъ старѣе Римской Им-
періи и — можетъ быть — предъславянскія времена. Недалеко
отъ того, чымъ предъидеши наже Предисловію, при-
надлежатъ такъ и прочее, а именно, мѣстныя Заданія
пока въ изрѣдкахъ его присутствіи съ предисловіемъ
всѣмъ своимъ предмету, пожелавъ къ
какому сумскому на раздѣлѣ, хотя рѣдкѣ, по раздѣлѣ
на принадлежатъ Заданія старѣе, чымъ упомянутыхъ
каменъ, а особливо изрѣдкѣ, каковы на примѣръ камен-
ница въ Садковомъ уѣздѣ, такъ и нынѣ. Бѣзъ сомнѣ-
нія судя по двѣмъ несомнѣннымъ открытіямъ къ настоящему

Лист В. Н. Каразіна до слобідсько-українського губернатора про пам'ятки старовини
на території Слобідсько-української губернії. 19 лютого 1827 року.
Державний архів Харківської області, ф. 3, оп. 71, спр. 371, арк. 11.

історію першої половини кар'єри, особливо ризиками
східноєвропейськими. Він займався пошуком історії, зокрема
меморіалів і переписок свого діда кб вбери, зберігав
розповіді: між іншим, кб вбери Троїцького вбери у
20 XVII^{го} вбери оброблялися підмета, зградою, і
ніколи не знав вбери подост вбери.

Суть, о катерині я вбери, ми вбери кб вбери вбери вбери
приводить пам'яті вбери вбери, и то не вбери вбери. и
приводить вбери вбери вбери, то я вбери вбери о.
почув вбери вбери вбери та таке вбери вбери, вбери вбери
при вбери вбери вбери вбери вбери вбери вбери вбери
кб вбери вбери, когда вбери вбери у вбери вбери вбери вбери
вбери вбери вбери вбери вбери вбери.

Ніколи не вбери вбери вбери вбери вбери вбери и та
вбери вбери вбери
вбери вбери вбери вбери

середня 19го 1827го вбери
вбери вбери вбери.

покарювати вбери:
вбери вбери вбери вбери

(* вбери вбери, вбери вбери вбери, вбери вбери вбери,
кб вбери вбери вбери и вбери вбери вбери вбери вбери.

Лист В. Н. Каразіна до слобідсько-українського губернатора про пам'ятки старовини
на території Слобідсько-української губернії. 19 лютого 1827 року.

Державний архів Харківської області, ф. 3, оп. 71, спр. 371, арк. 11 зв.

Викликає зацікавлення копія записки В. Н. Каразіна до слобідсько-українського губернатора у зв'язку з проханням його селян щодо купівлі їх у казну. У записці подано один із “селянських ” проектів Каразіна. Серед іншого автор зауважує: “В числе подданных Российской державы сверх различия по политическому назначению как и в других государствах, есть еще особое различие... различие земледельцев казенных и помещичьих. Люди по происхождению, воспитанию, роду жизни и промышленности совершенно одинакие*, живущие часто в соседстве... различаются между собою без всякой дельной причины и правами и управлением ...Одних Закон признает имеющими собственность, расправу, голос пред обществом и на суде ... другие всего этого лишены.. Может быть, время уже уравнивать, хотя бы в повинностях, если не в правах, оба сии звания земледельцев. При нынешней скудости доходов казны, вероятно был бы к тому приличнейший повод; а ближайшее средство: основание казенного оброка на земле и угодьях, т. е. разделение исподволь казенных имений на фермы...”⁸.

Після поразки повстання декабристів і розкриття їх таємних товариств розпочалась кампанія з виявлення всіх, насамперед серед дворян, хто був причетний до цих або інших таємних об'єднань. Влітку 1826 року за розпорядженням міністра внутрішніх справ було запроваджено “подписку о непринадлежности к тайным обществам”. Зазначена секретна справа канцелярії харківського губернатора містить лист В. Н. Каразіна до віце-губернатора Д. А. Донець-Захаржевського, датований 8 липня 1826 року, в якому він звертається з проханням передати його пояснення щодо причетності до таємних товариств особисто імператору без посередників⁹. Пізніше дозвіл на пояснення у такий спосіб було отримано.

Відомо, що Каразіним було складено три листи-клопотання щодо помилування та скасування заслання¹⁰. І лише 28 жовтня 1826 року його клопотання задовольнили: відтепер (фактично лише на папері) йому дозволялось перебувати у Москві, відвідування Петербурга було заборонено до самої смерті.

Документів, виявлених у фондах держархіву області, що характеризують діяльність Каразіна у цей період, лише декілька, тим більшу цінність вони мають. У згаданому архівному фонді “Канцелярія харківського губернатора” зберігається також справа “По предписанию министра внутренних дел касательно сведений об остатках древних зданий в городах и воспрещении разрушать оные” (1827 р.). Серед документів справи – лист Каразіна слобідсько-українському губернатору про наявність пам'яток старовини на території Слобідсько-української губернії,

* Так у документі.

складений у зв'язку з розпорядженням міністра внутрішніх справ щодо надання відомостей про пам'ятки старовини. У листі Каразін як людина щира у своїх почуттях до рідного краю, батьківщини, розуміючи користь і важливість розвитку науки, акцентує увагу на необхідності вивчення археологічних пам'яток: "...Но кроме зданий одних встречается здесь довольно памятников, и некоторые из них принадлежат, конечно к глубокой древности. Они состоят в насыпных курганах разных видов в так называемых городищах. Есть такие из тех и других, как по несомнительным признакам старее Великой империи... Желательно бы было, чтоб просвещенное наше правительство ... пожертвовало некоторую сумму на разрытие, хотя рвами, по разным направлениям замечательнейших из упомянутых насыпей, а особливо городищ, каково на примере находящиеся в Валковском уезде под сим именем. Без сомнения, сделаны бы были неожиданные открытия к пояснению истории первобытных народов, особливо ...славянских". Далі він пише, що мав би за щастя взяти участь у цій науковій розвідці і з жалем додає: "...когда судьба отняла у меня все другие способы приносить пользу моему Отечеству" (датовано 19 лютого 1827 року, с. Кручик)¹¹.

Авторитет В. Н. Каразіна попри довгу опалу і обмови залишався високим серед місцевої громади. 27 вересня 1828 року слобідсько-українським дворянством його було обрано головою палати кримінального суду. 22 червня 1829 року Сенат затребував копію з формулярного списку про службу Каразіна за підписом губернського предводителя дворянства. Проте в цьому списку не було вказано, що він є засновником Харківського університету. З цього приводу Каразін надіслав міністру юстиції прохання щодо виправлення свого послужного списку¹².

У фонді "Канцелярія харківського губернського прокурора" зберігається повідомлення "исправляющего должность" слобідсько-українського прокурора у земський суд Богодухівського повіту про необхідність сповістити В. Н. Каразіна, який в формулярному списку, поданому в Сенат, "нашел значительные упущения", а саме, що він був "виновником" заснування Харківського університету і пожертвувань на нього в сумі 618 тис. карбованців – про обов'язкове надання документів, які б доводили його участь у справі заснування університету¹³. Проте насправді рішення Сенату було ухвалено до того, як надійшли документи. Кандидатуру Каразіна не було затверджено. Верховна влада назавжди відмовила йому в будь-якій участі в суспільно-політичному житті країни.

Попри мовби офіційне помилування нагляд за Василем Назаровичем не припинявся. Про це свідчать і архівні документи. Так, зокрема, у фонді "Канцелярія харківського губернатора" зберігаються 6 рапортів богодухівського земського справника виконувачу обов'язки слобідсько-українського громадянського губернатора за вересень – грудень

1833 року про виконання таємного розпорядження про нагляд за Каразініним, що мешкає в своєму маєтку, 2 повідомлення проводиря дворянства Богодухівського повіту виконувачу обов'язки слобідсько-українського громадянського губернатора за листопад – грудень 1833 року про те, що у поведінці статського радника Каразіна нічого протизаконного не було помічено, 17 рапортів богодухівського земського справника слобідсько-українському губернатору князю П. І. Трубецькому за січень–грудень 1834 року про таємний нагляд за Каразініним¹⁴.

Весь цей час родина Каразіних зазнавала великих матеріальних труднощів. Майнові справи були вкрай зруйновані. У 1835 році маєток Кручик мав продаватися за рішенням суду¹⁵. Василь Назарович через губернатора клопочеться про дозвіл йому переселитися в маєток дружини, у с. Анашкине Московської губернії. Цей документ зберігається у фонді “Канцелярія харківського губернатора” у справі “По письму статского советника Каразина о дозволении ему перехать в имение его Московской губернии и жить в самом городе Москве ” (1835–1836 рр.)¹⁶.

У цій справі також відклалося повідомлення із департаменту поліції слобідсько-українському губернатору про дозвіл Каразіну мешкати в Московській губернії, “но с тем, чтобы он никуда не отлучался и чтобы за ним учрежден был строгий надзор” (датовано 7 червня 1835 року)¹⁷.

Особливу увагу в цій архівній справі привертає пояснення Каразіна харківському поліцеймейстеру щодо причин тривалої підготовки до від'їзду в Московську губернію у зв'язку з вирішенням майнових питань (датовано 2 лютого 1836 року). Василь Назарович висловлює обурення з приводу встановлення за ним поліцейського нагляду: “... бедного старика, старика, написавшего своею рукою Предварительные правила народного просвещения и уставы русских академий и университетов, годного еще быть употребляемым с пользою где-нибудь попечителем учебного округа или губернатором, отдать на 64-м году его жизни под строжайший надзор – как подлого пьяницу, злонамеренного и бесноватого!”¹⁸

У 1839 році Василю Назаровичу нарешті було дозволено проживання без нагляду, за винятком Санкт-Петербурга і Москви, та й то тільки тому, що він був літньою людиною і не становив загрози для влади.

Серед виявлених автографів В. Н. Каразіна, що зберігаються в Держархіві Харківської області, найбільш пізнім є його прохання, датоване 5 вересня 1839 року, подане у Харківську духовну консисторію щодо видачі свідоцтва про законне народження його сина Філадельфа. В ньому він повідомляє, що свідоцтво необхідне у зв'язку з підвищенням у чині його сина, котрий перебуває на службі в морському флоті¹⁹.

У 1842 році В.Н. Каразін закінчив своє земне життя, до останнього дня перебуваючи у стані творчого неспокою і пошуку. Архівні документи свідчать про важкий шлях Каразіна до громадського визнання. Упродовж двадцяти років після смерті просвітителя його ім'я не згадувалось, було, можна сказати, забутим. Лише у 1863 році вперше постало питання про спорудження пам'ятника Василю Назаровичу, але згодом про це забули.

У 1872 році напередодні 100-річного ювілею В. Н. Каразіна і 70-річчя заснування Харківського університету відомий письменник, редактор "Правительственного вестника", історик Г. П. Данилевський звернувся до Харківської міської думи із заявою про необхідність встановлення пам'ятника Василю Назаровичу. В архівному фонді "Харківська міська управа" зберігається справа "О сооружении памятника В. Н. Каразину", яка розпочинається саме зазначеною заявою (датовано 10 серпня 1872 року). Г. П. Данилевський називає Каразіна "известным украинским деятелем" і зауважує: "...одной этой заслуги [основание университета] довольно, чтобы соотечественники В. Н. Каразина, и в особенности питомцы и преподаватели стольких поколений Харьковского университета, почтили к этому дню память В. Н. Каразина". Далі він наголошує: "В различных углах России давно уже поставлены памятники местным общественным деятелям..."²⁰. Письменник пропонує відкрити підписку на збір коштів для спорудження пам'ятника при Харківській міській думі та губернській земській управі. В цій же справі зберігається клопотання ради Імператорського Харківського університету до Харківської міської думи щодо відкриття підписки на збір пожертвувань для спорудження пам'ятника В. Н. Каразіну (датовано 9 жовтня 1872 року), повідомлення ради Харківського університету Харківській міській думі про отримання дозволу імператора на відкриття підписки на збір пожертвувань на пам'ятник та заснування стипендії імені В.Н. Каразіна (датовано 5 листопада 1875 року)²¹. У фонді "Канцелярія харківського губернатора" зберігається архівна справа "Об учреждении стипендии при Харьковском университете имени В. Н. Каразина", що містить, зокрема, лист опікуна Харківського учбового округу харківському губернатору з роз'ясненням правил призначення стипендії імені В. Н. Каразіна (30 січня 1879 року)²².

Проте збір коштів на спорудження пам'ятника надто затягнувся. Листування ректорів Харківського університету з міським головою з цього приводу тривало і у 1880-ті, 1890-ті роки, про що свідчать архівні документи²³. Так, ректор Харківського університету І. П. Щелков у листі до харківського міського голови І. О. Фесенка від 8 листопада 1888 року повідомляє: "Совет Императорского Харьковского университета в заседании 31 мая 1888 года решил принять энергичные меры дляприведения дела о сооружении памятника к скорейшему и наи-

лучшему окончанию ...”²⁴. Натомість проект було реалізовано лише на початку ХХ століття: пам’ятник засновнику Харківського університету урочисто відкрито у червні 1907 року.

У 1892 році у зв’язку з 50-річчям від дня смерті В.Н. Каразіна Харківська міська дума та Харківський університет здійснили низку заходів. Докладні відомості про вшанування пам’яті Каразіна у 1892 році містяться в архівній справі фонду “Харківська міська управа” “О чествовании памяти В. Н. Каразина в честь 50-летия со дня кончины”. У справі зберігається копія постанови Харківської міської думи від 4 листопада 1892 року, в якій зазначається: “По окончании прений Дума в ознаменование исполнившегося сегодня пятидесятилетия кончины В. Н. Каразина постановила: 1) ассигновать из городских средств одну тысячу рублей на сооружение в Харькове памятника В. Н. Каразину; 2) наименовать одну из новых улиц города, пролагаемых по земле университета, “Каразинскою”; 3) наименовать второе городское приходское училище “Каразинским”; 4) присутствовать в полном составе 8-го сего ноября на торжественном чествовании в университете памяти В. Н. Каразина; 5) собрать в праздничный день в зале думских заседаний учащихся в городских училищах и, отслужив в их присутствии панахиду по В.Н. Каразину, объяснить им значение этого человека в деле народного образования”²⁵.

Минав час, ім’я Каразіна намагались повернути на гідне, належне місце в історії: його біографами виступили син Ф. В. Каразін, Г. П. Данилевський, Д. І. Багалій, М. І. Тихий, інші дослідники. За радянських часів про Каразіна начебто і пам’ятали, проте зайвого разу не згадували, а пам’ятник засновнику Харківського університету скромно стояв осторонь університету, з бокової, майже з тильної частини його будівлі.

Лише наприкінці ХХ століття Харківському університету було присвоєно ім’я автора ідеї та засновника навчального закладу. В цьому є велика історична справедливість, бо збереження імені в архівних документах та назві вулиці міста, згадування в наукових студіях – це замало для такої талановитої і заслуженої людини, якою був В. Н. Каразін, а офіційне визнання за життя його фундатором Харківського університету, безумовно, стало б для нього найвищою нагородою.

¹ Державний архів Харківської області (далі – Держархів Харківської обл.), ф. 40, оп. 1, спр. 105, арк. 1.

² Там само, ф. 3, оп. 10, спр. 112, арк. 19.

³ *Майстрок О.* Василь Каразін – український просвітник першої половини ХІХ ст. // *Обрії: наук.-педагогіч. журн.* – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 2(33). – С. 76.

⁴ Держархів Харківської обл., ф. 3, оп. 10, спр. 112, арк. 229.

⁵ *Н. Тихий*. В. Н. Каразин: его жизнь и общественная деятельность // “Я смело могу стать перед судом потомков”: Каразинский сборник. – Харьков: Майдан, 2002. – С. 217.

⁶ Держархів Харківської обл., ф. 3, оп. 50, спр. 551 арк. 1.

⁷ Там само, арк. 13.

⁸ Там само, арк. 52–53.

⁹ Там само, арк. 54, 54 зв.

¹⁰ *Н. Тихий*. В. Н. Каразин: его жизнь и общественная деятельность // “Я смело могу стать перед судом потомков”: Каразинский сборник. – Харьков: Майдан, 2002. – С. 240.

¹¹ Держархів Харківської обл., ф. 3, оп. 71, спр. 371, арк. 11, 11 зв.

¹² *Н. Тихий*. В. Н. Каразин: его жизнь и общественная деятельность // “Я смело могу стать перед судом потомков”: Каразинский сборник. – Харьков: Майдан, 2002. – С. 252.

¹³ Держархів Харківської обл., ф. 7, оп. 2, спр. 1029, арк. 1, 1 зв.

¹⁴ Там само, ф. 3, оп. 95, спр. 413, арк. 1–8; ф. 3, оп. 99, спр. 189, арк. 1–5, 8, 9–15, 22.

¹⁵ *Узбек Е. А.* Василий Каразин из рода Караджи / Серия: жизнеописания греков Украины. – Харьков: Майдан, 2002. – С. 96.

¹⁶ Держархів Харківської обл., ф. 3, оп. 103, спр. 66, арк. 2, 2 зв.

¹⁷ Там само, арк. 3, 3 зв.

¹⁸ Там само, арк. 20, 20 зв., 28, 28 зв.

¹⁹ Там само, ф. 40, оп. 26, спр. 1109, арк. 1, 1 зв.

²⁰ Там само, ф. 45, оп. 18, спр. 76, арк. 1–2 зв.

²¹ Там само, арк. 3, 3 зв., 8, 8 зв.

²² Там само, ф. 3, оп. 270, спр. 169, арк. 3, 3 зв.

²³ Там само, ф. 45, оп. 1, спр. 1473 а, арк. 2–3; ф. 45, оп. 1, спр. 1770, арк. 8.

²⁴ Там само, ф. 45, оп. 1, спр. 1473 а, арк. 2 зв.

²⁵ Там само, ф. 45, оп. 1, спр. 1770, арк. 3, 3 зв.

Рассмотрены документы, хранящиеся в Государственном архиве Харьковской области, которые освещают разные периоды жизни известного просветителя и ученого, основателя Харьковского университета В. Н. Каразина. Архивные документы представлены в хронологическом порядке, сопоставляются с фактами его биографии. Приводятся выдержки из автографов. Отдельно подается характеристика документов о чествовании памяти В. Н. Каразина.

Ключевые слова: В. Н. Каразин; архивный фонд; архивное дело; Харьковский университет; опала; полицейский надзор; сооружение памятника.

The author considers documents that are stored in the State Archives of Kharkiv Region and covering different periods of life of V. N. Karazin, known educator and scholar, founder of Kharkiv University. Archival documents are given by chronology, confronted with the facts of his biography. The author presents the abstracts of the autograph notes. Separately are described V.N. Karazin commemorating documents.

Key words: V. N. Karazin, the archival fond; the archival affairs; the Kharkiv University; the disgrace; the police surveillance; the monument setting.